

Date: 7th April-2026

MAKTABGACHA TA'LIM JARAYONIDA TARBIYACHI NUTQINING
PEDAGOGIK AHAMIYATI VA NAZARIY ASOSLARI

Muallif: **Kuvatova Muxayyo Eshkobulovna**

G'uzor tuman 2–KTIMTT tarbiyachisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim jarayonida tarbiyachi nutqining pedagogik ahamiyati, uning bolalar nutqiy, intellektual va ma'naviy rivojiga ta'siri ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida tarbiyachi nutqining funksiyalari, pedagogik imkoniyatlari hamda unga qo'yiladigan zamonaviy talablar o'rganildi. Shuningdek, nutq orqali bolalarda kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish masalalari yoritildi.

Kalit so'zlar: pedagogik nutq, tarbiyachi, maktabgacha ta'lim, nutq madaniyati, kommunikativ kompetensiya, rivojlanish.

Аннотация: В статье рассматриваются педагогическое значение речи воспитателя в дошкольном образовании, её влияние на речевое, интеллектуальное и духовное развитие детей. Анализируются функции речи воспитателя и современные требования к ней.

Ключевые слова: педагогическая речь, воспитатель, дошкольное образование, развитие, коммуникация.

Annotation: This article explores the pedagogical significance of the educator's speech in preschool education and its impact on children's speech, intellectual, and moral development. The study analyzes the functions of pedagogical speech and modern requirements for its effectiveness.

Keywords: pedagogical speech, educator, preschool education, communication, development.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'limning boshlang'ich bo'g'ini sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu bosqichda bola shaxsining asosiy psixologik, nutqiy va ijtimoiy jihatlari shakllanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojida nutq asosiy vosita sifatida namoyon bo'lib, u orqali bola atrof-muhitni idrok etadi, ijtimoiy tajriba orttiradi hamda muloqot ko'nikmalarini egallaydi. Ayniqsa, tarbiyachi nutqi bu jarayonda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Shu nuqtai nazardan, tarbiyachi nutqining pedagogik mohiyatini ilmiy asosda o'rganish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

- nazariy tahlil (pedagogik va psixologik adabiyotlarni o'rganish);
- taqqoslash metodi (turli pedagogik yondashuvlarni solishtirish);

Date: 7th April-2026

• kuzatish metodi (maktabgacha ta'lim jarayonidagi nutqiy faoliyatni tahlil qilish);

• umumlashirish metodi (olingan natijalarni tizimlashtirish).

Tadqiqotning metodologik asosini maktabgacha pedagogika, nutq o'stirish nazariyasi va psixolingvistika sohasidagi ilmiy qarashlar tashkil etadi.

Asosiy qism

1. Tarbiyachi nutqining ilmiy-pedagogik mohiyati

Tarbiyachi nutqi pedagogik faoliyatning ajralmas qismi bo'lib, u maqsadga yo'naltirilgan, ongli ravishda tashkil etilgan kommunikativ jarayondir. Ushbu jarayon orqali ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi vazifalar bir butun holda amalga oshiriladi. Pedagogik nutq oddiy muloqotdan farqli ravishda rejalashtirilgan, tizimli va didaktik maqsadga yo'naltirilganligi bilan ajralib turadi.

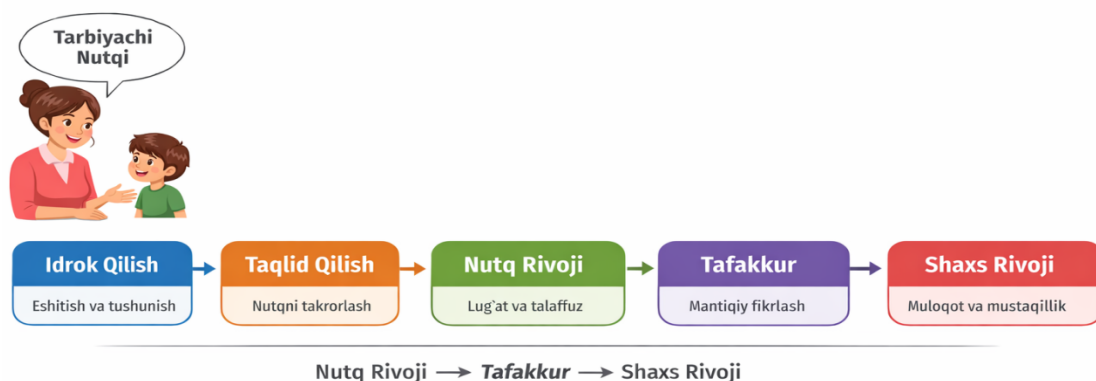
Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bola nutqi kattalar nutqiga taqlid qilish orqali shakllanadi. Shu bois tarbiyachi nutqi bolalar uchun namunaviy model vazifasini bajaradi. Tarbiyachi tomonidan qo'llaniladigan har bir so'z, ohang, intonatsiya va nutqiy tuzilma bola tomonidan qabul qilinadi va asta-sekin ichki nutqqa aylantiriladi.

Psixolog olimlar ta'kidlaganidek, nutq va tafakkur o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, nutq rivoji bolaning umumiy intellektual rivojlanish darajasini belgilaydi. Ayniqsa, maktabgacha yoshda nutq tafakkurning shakllanishida yetakchi omil hisoblanadi.

Bundan tashqari, pedagogik nutq quyidagi tarkibiy komponentlardan iborat:

- ❖ lingvistik komponent (so'z boyligi, grammatika);
 - ❖ psixologik komponent (ta'sirchanlik, motivatsiya);
 - ❖ pedagogik komponent (maqsadga yo'naltirilganlik);
- kommunikativ komponent (muloqot samaradorligi).

TARBIYACHI NUTQINING BOLAGA TA'SIR MEXANIZMI

Mazkur rasm tarbiyachi nutqining bolaga qanday bosqichma-bosqich ta'sir qilishini aniq va tizimli tarzda ko'rsatib beradi.

2. Tarbiyachi nutqining funksiyalari

Tarbiyachi nutqi pedagogik jarayonda ko'p funksiyali xarakterga ega bo'lib, u ta'lim-tarbiya samaradorligini ta'minlovchi asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Pedagogik nutq orqali nafaqat bilim beriladi, balki bolalarning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiylashuvi va tafakkuri shakllantiriladi.

Date: 7th April-2026

Tarbiyachi nutqi quyidagi asosiy funksiyalarni bajaradi:

+ **axborot beruvchi funksiya** – yangi bilim, tushuncha va tasavvurlarni bolalarga yetkazadi. Bu jarayonda nutq sodda, aniq va bolalar yoshiga mos bo‘lishi muhim ahamiyatga ega. Axborot berish jarayonida misollar, taqqoslashlar va ko‘rgazmali vositalardan foydalanish nutq samaradorligini oshiradi;

+ **rivojlantiruvchi funksiya** – bolalarning tafakkuri, xotirasi, diqqat-e‘tibori hamda nutqiy faoliyatini rivojlantiradi. Tarbiyachi savol-javob, muammoli vaziyatlar va suhbatlar orqali bolalarni fikrlashga undaydi;

+ **tarbiyaviy funksiya** – nutq orqali bolalarda axloqiy sifatlar, ijtimoiy me‘yorlar, milliy va umuminsoniy qadriyatlar shakllantiriladi. Tarbiyachi nutqi orqali mehr-oqibat, hurmat, halollik kabi fazilatlar singdiriladi;

+ **motivatsion funksiya** – bolalarda o‘rganishga qiziqish uyg‘otadi, ularni faol ishtirok etishga rag‘batlantiradi. Rag‘batlantiruvchi iboralar, maqtov va qo‘llab-quvvatlash nutqi bolaning ichki motivatsiyasini kuchaytiradi;

+ **kommunikativ funksiya** – muloqot madaniyatini shakllantiradi, bolalarda to‘g‘ri va erkin fikr bildirish, suhbatdoshni tinglash va javob qaytarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi;

+ **regulyativ (boshqaruv) funksiya** – bolalarning xulq-atvori va faoliyatini tartibga soladi. Tarbiyachi nutqi orqali intizom, tartib va faoliyatni boshqarish amalga oshiriladi;

+ **emotsional-ekspressiv funksiya** – nutqning ohangi, intonatsiyasi va ifodadorligi orqali bolalarga emotsional ta‘sir ko‘rsatadi, ijobiy psixologik muhit yaratadi.

Bu funksiyalar tarbiyachi nutqining ko‘p qirrali pedagogik imkoniyatlarga ega ekanligini ko‘rsatadi. Ularning uyg‘un holda qo‘llanilishi ta‘lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshiradi hamda bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta‘minlaydi.

3. Tarbiyachi nutqining bolalar rivojiga ta‘siri

Tarbiyachi nutqi bolalarning quyidagi rivojlanish yo‘nalishlariga ta‘sir ko‘rsatadi:

- ✓ nutqiy rivojlanish – lug‘at boyligi, talaffuz va grammatik tuzilma shakllanadi;
- ✓ intellektual rivojlanish – mantiqiy fikrlash va idrok rivojlanadi;
- ✓ ijtimoiy rivojlanish – muloqot ko‘nikmalari shakllanadi;
- ✓ ma‘naviy rivojlanish – axloqiy qadriyatlar singdiriladi.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarda eshitish orqali qabul qilingan axborot ustuvor hisoblanadi. Shu sababli nutq sifati bevosita ta‘lim samaradorligiga ta‘sir qiladi.

Tarbiyachi nutqining bolalar rivojiga ta‘siri

Rivojlanish yo‘nalishi	Tarbiyachi nutqining ta‘siri	Amalga oshirish usullari	Natija
Nutqiy rivojlanish	Lug‘at boyligini oshiradi, talaffuzni to‘g‘rilaydi, grammatik tuzilmani shakllantiradi	She‘r, ertak, suhbat, takrorlash mashqlari	To‘g‘ri va ravon nutq shakllanadi

Date: 7th April-2026

Intellectual rivojlanish	Tafakkur, idrok va xotirani rivojlantiradi	Savol-javob, muammoli vaziyatlar, taqqoslash	Mantiqiy fikrlash rivojlanadi
Ijtimoiy rivojlanish	Muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi	Dialoglar, rolli o'yinlar, guruh ishlari	Ijtimoiy moslashuv kuchayadi
Ma'naviy rivojlanish	Axloqiy qadriyatlarni singdiradi	Tarbiyaviy suhbatlar, hikoyalar, namuna ko'rsatish	Ijobiy xulq-atvor shakllanadi

4. Tarbiyachi nutqiga qo'yiladigan zamonaviy pedagogik talablar
 Zamonaviy ta'lim talablariga ko'ra, tarbiyachi nutqi quyidagi mezonlarga javob berishi zarur:

- aniqlik va tushunarlilik;
- grammatik va fonetik to'g'rilik;
- ifodadorlik va emotsionallik;
- yosh xususiyatlariga moslik;
- mantiqiylik va izchillik;
- kommunikativ yo'naltirilganlik;
- milliy va madaniy qadriyatlarga moslik.

Mazkur talablar tarbiyachi nutqining samaradorligini ta'minlaydi.

5. Kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda tarbiyachi nutqining roli
 Bugungi kunda ta'lim tizimida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish muhim vazifa hisoblanadi. Tarbiyachi nutqi orqali bolalarda:

- dialogik va monologik nutq;
- savol berish va javob qaytarish ko'nikmalari;
- tinglash madaniyati;
- erkin fikr bildirish qobiliyati shakllanadi.

Bu esa bolani keyingi ta'lim bosqichlariga tayyorlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Natijalar va muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki:

- tarbiyachi nutqi bolalar rivojining barcha yo'nalishlariga kompleks ta'sir ko'rsatadi;
- nutq sifati ta'lim samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biridir;
- pedagogik nutqni takomillashtirish maktabgacha ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, tarbiyachilarning nutq madaniyatini rivojlantirish bo'yicha maxsus metodik dasturlar ishlab chiqish zarur.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, tarbiyachi nutqi maktabgacha ta'lim jarayonining strategik ahamiyatga ega komponenti hisoblanadi. U nafaqat bilim berish vositasi, balki bolani har

Date: 7th April-2026

tomonlama — nutqiy, intellektual, ijtimoiy va ma'naviy jihatdan rivojlantiruvchi muhim pedagogik omil sifatida namoyon bo'ladi.

Tarbiyachi nutqining yuqori darajada shakllanganligi bolalarning lug'at boyligini oshiradi, to'g'ri va ravon nutqni shakllantiradi, mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi hamda ularning mustaqil fikr bildirish qobiliyatini kuchaytiradi. Shu bilan birga, nutq orqali bolalarda muloqot madaniyati, ijtimoiy moslashuv va axloqiy qadriyatlar shakllanadi.

Zamonaviy ta'lim sharoitida tarbiyachi nutqi faqat axborot yetkazish bilan cheklanib qolmasdan, interaktiv, motivatsion va rivojlantiruvchi xususiyatlarga ega bo'lishi zarur. Ayniqsa, bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda nutqni tashkil etish, uning samaradorligini yanada oshiradi.

Bundan tashqari, maktabgacha ta'lim muassasalarida nutqiy muhitni boyitish, bolalarni faol muloqotga jalb etish, innovatsion pedagogik usullardan foydalanish orqali ta'lim samaradorligini yanada oshirish mumkin.

Umuman olganda, tarbiyachi nutqini takomillashtirish — bu kelajak avlodning barkamol, fikrlovchi va ijtimoiy faol shaxs bo'lib shakllanishiga xizmat qiluvchi muhim omillardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qodirova D., Toshpo'latova Sh.G'., A'zamova N.M. — Maktabgacha pedagogika. Toshkent, 2020.
2. Babayeva D. — Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi. Toshkent, 2020.
3. Sodiqova Sh. — Maktabgacha pedagogika. Toshkent, 2013.
4. Vygotskiy L.S. — Myshlenie i rech. Moskva.
5. Leontyev A.A. — Psixologiya rechi. Moskva.

